

## Kőolajválság vagy energiaválság? II.

Az olajtermékek árának viharos emelkedése eleinte kedvezett az Egyesült Államok gazdaságpolitikájának. Olyan pillanatban csökkentette Nyugat-Európa és Japán versenyképességét, amikor ezek áruai egyre jobban elárasztották az amerikai piacot. A növekvő energiaszükségletek következtében azonban Amerika is vevőként jelentkezett. 1973-ban már 300 millió tonna nyersolajat és olajterméket importált, ennek 27%-át a Közel-Keletről.

A kőolaj „a nagy csaták vére”. Dúltak háborúk, amelyeket a petróleum segítségével nyertek meg, de olyanok is, amelyeket azért vívtak, hogy a kormányaikkal szövetkező monopóliumok megszerezzenek vagy megtartsanak egy-egy olajmezőt. James E. Akins 1972 áprilisában cikket írt a *Foreign Affairs* című folyóiratba, melyben „az USA hivatalos álláspontját fejezte ki”. A cikk előre látta az olajembargó lehetőségeit: „Megpróbálhatjuk, hogy katonai eszközökkel zúzzuk szét a bojkottot, azaz háborúval...” A *U.S. News and World Report* című amerikai folyóiratban 1973 szeptemberében riport jelent meg a Mojave kaliforniai sivatagban folyó hadgyakorlatokról. Ezek igen hasonlítottak a hírhedt idegenlégió seregzmozdulataihoz. A szín fullasztó levegőjű homoksvitág, amely „Észak-Amerikában vagy a Földközi-tenger keleti részén fekvő sivatagok mása, ahol bőven folyik az olaj”. (1974. január 7.) Akkortájt a Pentagon felszólította az OPEC-államokat, „ne túlozzák el a kiviteli megszorításokat”. Január 8-án kilátásba helyezték, hogy az USA felfüggeszti az arab államokba irányuló gabonaszállítmányokat. Valamivel később a sajtóügyvédségek jelentették, hogy Kuwait és Szaud-Arábia olajmezőik aláaknázását helyezték kilátásba.

„A kérdés, ami a nyugatiak számára felvetődött, a következő: gazdasági és kereskedelmi eszközökkel, tehát klasszikus módon megoldani a problémát, avagy politikai, illetve katonai eszközökre van szükség... Kívánjuk, hogy Európa ne kapaszkodjék föl erre a gályára.” (Louis Puiseux: *L'énergie et le désaroi post-industriel*. Hachette. Paris, 1973.) Puiseux könyve a válság kitörése előtt jelent meg. Ma már tudjuk, hogy Nyugat-Európa nem kapaszkodott fel erre az „ágyúnaszádra”, melynek lobogóját, a jelek szerint, az amerikaiak is bevonták. Jean Baumier már négy évvel ezelőtt a Közös Piac szemére vetette: „Az elkövetkezendő nemzedékek nem fogják megérteni, hogy miután a (nyugat)európaiak kidolgozták a szén, az acél, a mezőgazdaság, az atomerő problémáit, visszautasították, hogy közös álláspontot teremtsenek egy sokkal fontosabb kérdés, a kőolaj dolgában.”

Ma még nem tudhatjuk, milyen következményekkel járhat a fogyasztói társadalom számára ez a — ha nem is váratlanul, de — nagy hirtelenséggel jelentkező kőolajválság. Nem lehet általános, az egész világot fenyegető energiaválságról beszélni, mely egyes érdekelt körök véleménye szerint az ajtókon dörömböl. A világ eddig fölfedezett, de sok helyütt elhanyagolt energiatartalékai, korszerű, magas műszaki színvonalra, mellyel a természet erőit a maga javára fordítani képes, ellentmond a világválság tételének. Krízis van olyan értelemben, hogy az ismertett okokból a nyugati piacon hirtelen kevesebb és jóval drágább nyersolaj jelent meg. A fogyasztói társadalom emberének, aki a nyomasztó infláció terhét is viseli, sok egyébről le kell majd mondania azért, hogy megfizethesse a felhasznált energiát. A fejlődés lassítása, a „zérus növekedés” tételét hirdető szakemberek évekkal ezelőtt megmondták, hogy ha a fogyasztói társadalom nem fogadja el ezt a megoldást, akkor a következő évszázad elején, nemcsak a kőolaj, hanem a többi természeti kincs kiapadásának veszélye is fenyeget. Ez a „zérus növekedés” valójában helyben topogást jelent. Innen azonban a gazdasági válságba átzuhanásig csak egy lépés kell. Az Egyesült Államokban például 1974-re a társadalmi össztermék 2,5%-os emelkedését tervezte. Ez azonban most, az új helyzetben legfeljebb 0,5—1%-os lehet. Maga a kőolajválság a „zérus növekedés” felé hajtja az USA nemzetgazdaságát. Japán, amely egy évvel ezelőtt új „boom”-ot jelentett be (évi 10—15%-os emelke-

dést), az olajárak felszökése miatt — nyersolajának 99%-át külföldről hozza be, és energiatermelésének 73%-a az olajtól függ — már 1973 decemberében bejelentette: előre látja a „zérus növekedésre“ való visszaesést. A Közös Piac országai-ban valamivel jobb a helyzet. 1974 januárjában közölték, hogy a tervezett 3—5%-os helyett csak 2%-os emelkedést várnak.

A nyugati ipari országok és Japán, valamint a „harmadik világ“ 1974-ben kb. 70,5 milliárd dollárral többet fog fizetni, mint 1973-ban *ugyanannyi mennyiségű*, az OPEC-államokból importált kőolajért. Így a Közös Piac államai a tavalyi 22,2 milliárd dollár helyett 55,5 milliárdot, az USA 9,3 milliárd helyett 25 milliárdot, Japán 6,6 milliárd helyett ezidén 18 milliárd dollárt utal át. (*Le Monde*, 1974. február 11.) Egyes adatok szerint a fejlődő országok által kiutalandó összeg — a tavalyi 5 milliárddal szemben — 1974-ben 15—17 milliárdra rúghat, ami fantasztikus összeget jelent, hiszen nemcsak az ipari államok nyújtotta segítséget (évi 3,6 milliárd dollár) emésztí fel teljes egészében, hanem kivételük 15%-át is fel kell áldozniuk. (*Le Monde*, 1974. január 23., *Lumea*, 1974. február 7.) A nyersolaj ára, amely *ötszöröse* a válság előttiének, különböző és bonyolult hatással lehet az ipari termelésre, a kereskedelemre, a nemzetközi valutarendszerre és a pénzügyi kapcsolatokra. Ugyanakkor azonban léteznek olyan vélemények is, amelyek szerint az olajválság kedvezően befolyásolhatja a gazdasági növekedést, mert a fogyasztói társadalom „energetikai függetlensége“ — hogy ne legyen olyan mértékben szüksége az OPEC-államok kőolajára — máris mozgásba hozta a befektetéseket. Az új energiaforrások felfedezéséhez sok pénzre és munkaerőre van szükség. Ugyanakkor a nyersolaj árának növekedése máris versenyképessé tett egyes, eddig drágának bizonyult energiahordozókat. A sznet például az elmúlt években az olcsó kőolaj félreállította az útból. Ma kifizetődővé vált a kanadai Athabaska-tó mellett elterülő olajtartalmú homokrétegek kitermelése; egyes források szerint 400 milliárd tonna nyersolajat adhatnak. (1972. január 1-én a közel-keleti tartalékokat 90 milliárd tonnára becsülték, ami az 1971. évi világfogyasztás 36-szorosa.)

Jelenleg a nagyományos eszközökkel kiaknázható ásványolaj-tartalékokat 270 milliárd tonnára becsülik (ebből mintegy 100 milliárd a tengerfenéken található). A főként szénhidrogénekből termelt energiára felépített technikai civilizáció számára vagy új kőolaj- és földgáz-lelőhelyeket kell felkutatni, vagy más energia-hordozókat kell találni. Annyit máris leszögezhetünk, hogy az olcsó kőolaj korszaka véget ért. Egyelőre úgy tűnik, hogy — néhány kivételtől eltekintve — a kihasználásra kerülő energia-hordozók drágábbak lesznek. Egyesek praktikus alkalmazására csak évek múlva kerülhet sor. Így például az Északi-tenger olaj- és gáz-kincse az 1980-as években Nyugat-Európa energiaszükségletének mindössze 15%-át fedezi. A könnyen kiaknázható kőolaj 1985 táján fog hiánycikké válni. „Igen gyorsan válik majd láthatóvá a tartalékokat rejtő tartály feneké“ (*Paris Match*). Sietni kell tehát. A jövő legfontosabb energiaforrása bizonyára az atomenergia lesz. De ezen a téren olyan nagy a lemaradás, hogy a nukleáris energia talán csak az 1990-es évek végén szállíthatja majd a világ energiaszükségletének 30—40%-át. Jelenleg ez mindössze 3%.

Az energiagondok és a környezetvédelem kérdései szorosan összefüggnek egymással. A vízenergia, a napenergia, a geotermikus energia, a szélenergia nem szennyez ugyan, de történelmileg kiszámítható időn belül nem is helyettesítheti a kőolajat, a földgázt, a sznet és az atomenergiát. Viszont ez utóbbiak erősen szennyeznek. A kőolajválság során bevezetett megszorításokkal kapcsolatban a *Le Monde* így filozofált: „A többbe kerülő energiával megterhelt gazdaság kevésbé embertelen arcvonásokat kölcsönözhet a fogyasztói társadalomnak.“ Valóban, idillikus is lenne, ha eltűnének a magaskemencék, a gyárak, az autók, és lopátok csattognának, kerékpárok suhannának az aszfalton a görkorcsolyázó gyermekek mellett. És a városokban, az emlékoszlopok tetején gölyák fészkelnének... Az sem elhanyagolandó, hogy amióta a gépkocsik sebességét korlátozták, havonta ezerrel kevesebb ember hal meg a nyugati utakon... Igen ám, de ennek a rossz szagú, de nagyon hasznos folyadékknak a problémája gyors megoldást követel. Így történt, hogy az Egyesült Államokban a pánikhangulat hatása és a trösztök nyomása következtében 1973 novemberében és decemberében majdnem mind eltűntek azok a törvények, amelyeket a szennyezés ellen küzdők az utóbbi öt év alatt kiharcoltak. Engedélyezték az 1300 km hosszú alaszka-i olajvezeték lefektetését, a leállított tengeri fúrások újramegkezdését. Az 1970-ben megszavazott „Clean Air Act“ nevű törvény alkalmazását, amely az autógyárakat a kipufogógázok „méregtelenítésére“ kötelezte, egy évvel elhalasztották. Ami pedig az atomeróművek ügyét illeti, az — nagy hirtelen — a szövetségi környezetvédő hatóságok kezéből az Atomenergiaügyi Bizottság kezébe került. „A városok könyörögni fognak, hogy az atomeróműveket hozzájuk minél közelebb építsük föl —

mondotta már két évvel ezelőtt Ralph Lapp, amerikai Nobel-díjas fizikus. — Mert ha az Illinois állambeli ember esténként, munkájából hazatérve, sörét jó melegen, és tévékészülékét kihunyva találja, a pokolba fogja küldeni a környezetvédelmet, és ordítva fogja követelni: villanyáramot akarok!“ (Die Weltwoche, 1972. május 8.).

Clifton C. Garvin, az Exxon olajtársaság elnöke mondotta: „Tizenöt év múlva talán függetlenek leszünk a Közel-Keletől. Addig azonban, kerül, amibe kerül, arab olajat kell vennünk. Szükségünk van rá, hogy időt nyerjünk vele.“ (Der Spiegel, 1973. november 19.) Igen, a nemzetközi olajvállalatoknak még bizonyos időre van szükségük, hogy a kőolajat a második helyre utasítva, átvegyék a többi energiaforrás fölötti hatalmat. Mert húsz év óta egy részleteiben kidolgozott stratégiai terv alapján a többi energiaforrás rovására előkészítették „a kőolaj halálának megszervezését“. A petróleumból eredő mérhetetlen összegek segítségével pedig most előkészítik a szén új uralmát, az atomenergia és a többi energiaforrás kiaknázását. Az amerikai trösztök kezében van máris a világ urániumkészletének 48%-a, az USA óriási széntartalékainak kétharmad része. Hét kőolajtársaság átvette Amerika hét legnagyobb szénvállalatának teljes ellenőrzését, és az amerikai szénttermelés 32%-a máris a kezükben van. Így alakulnak át a régi olaj-mammutvállalatok új, energetikai monopolvállalatokká. Velük együtt a nagy pénzintézetek már szintén a „petróleum utáni korszakkal“ kalkulálnak. Lassan kivonják a kőolajiparba elhelyezett tőkéjüket, és átviszik az új energiaforrások frontjára. „Valamennyi olajexportáló ország és a nyugati importáló országok többsége a nagy nemzetközi vállalatok uralmi politikájának a következményeit viseli.“ (Petroleum Intelligence Weekly, 1973. május 4.) Ha a közel-keleti háborút tartós béke követi is, a kőolaj még akkor sem fog olyan bőven ömleni, mint eddig. Az olajállamok rájöttek, hogy az energiaszükséglet hallatlan mértékű emelkedése az ő kútjaikat is kiaspaszthatja. „A megoldandó kérdések természetesen nem mindenütt azonosak. Egyes államok a kőolajból származó jövedelmüket ipari berendezések beszerzésére használhatják, így például Irán, Algéria, Irak, Indonézia vagy a latin-amerikai államok, amelyek gazdasági fejlesztési tervai nagy befektetéseket igényelnek. Viszont Szaúd-Arábiában és a Perzsa-öböl mentén fekvő országokban, ahol a fejlődési lehetőségek egyelőre korlátozottak, illetve ismeretlenek, mert nem tudni, milyen más ásványkincsekkel rendelkeznek, a kőolaj marad a főkincs, és tőkéjük hatásos befektetése marad a főprobléma.“ (Prognoza, 1974. 3.)

Nyugati körökben felvetődött a kérdés: vajon a kőolajtermelő országok nem használhatnák-e fel „olajfegyverként“ a külföldi bankokban fekvő deviza- és aranytartalékaikat? „Ezek 22 milliárd dollár értékűek, amiből 9 milliárd az arab kormányoké, 13 milliárd magánszemélyek tulajdona“ — írta az Al Ahram című lap. (Idézi a Lumea 1973. december 20-i száma.) A Világbank értékelése szerint ez az összeg 1980-ban 100 milliárdra emelkedhet. A U.S. News and World Report a közel-keleti dolgokban jártas egyik amerikai bankember szavait idézi, miszerint jelen pillanatban a tőkés világ pénzügyi központja a Közel-Keletre tevődik át. Vannak, akik attól tartanak, hogy ezeket a milliárdokat az amúgy is ingadozó nemzetközi valutarendszer aláásására használhatnák föl. Ez nehezen képzelhető el, mert ebben az esetben a kőolajból szerzett dollárok, angol fontok is papírrongyokká válnának. Érdekes, hogy a kuwaiti pénzügyminisztérium szakértőket küldött ki, akik megállapították, hogy az amerikai bankokban mindössze 2 milliárd értékű, rövid lejáratú, azaz azonnal diszponálható ilyen pénz fekszik. A többi — nem tudni, mennyi — hosszú lejáratú letét, amelyet nem lehetne „olajfegyverként“ felhasználni.

„Adott pillanatban annyi »arab-dollár« gyűlhetne össze akár az amerikai vagy angol, akár a svájci bankszámlákon, hogy velük meg lehetne vásárolni az IBM-et vagy a General Motors-t“ — véli a Paris Match (1974. január 5.). Ezt az elképzelést a Le Monde gúnyosan *economie fiction*nek nevezi, hiszen „a kőolajháború akut pillanataiban ezeket a letéteket azonnal zárolni lehetne“. „Egyes számítások szerint az olajtermelő országok 150 milliárd dollárért teljes egészében ellenőrzésük alá helyezhetik a Nyugat kőolajgazdaságát vagy két-három nyugati ország legfontosabb iparágait“ — olvashatjuk a Prognoza említett számában.

A természet különös játéka folytán a Perzsa-öböl térségében rejtőző kőolaj-tartalékok olyan országok általában találhatóak, ahol kevés ember él. Az olajért kapott összegek számára tehát csekélyek a befektetési lehetőségek. Igaz, elmúlt már az „olajhercegek“ uralmának kora, akik „magánvagyonuknak tekintették és eltékoztatták a »fekete aranyért« kapott mesés összegeket, és ezzel megakadályozták a Perzsa-öböl eme területeinek gazdasági fejlődését“. (Ali Humaidan: *Les princes de l'or noir*, SÉDÉIS — Paris, 1968.) Szaúd-Arábia például, amely még

csak az iparosítás kezdetén áll, munkaerőhiánnyal küzd, szakembereit, szakmunkásait „importálja“, most cementgyárak, vegyipari üzemek és egy nagy acélüzem felépítéséről tárgyal nyugatnémet cégekkel. Tárgyalások kezdődtek a nyugati államok és egyes olyan olajtermelő országok között, amelyek „a benzinkutakig óhajtják ellenőrizni saját petróleumuk sorsát, hogy rövidzárlatot okozzanak a nagy olajtársaságok terveiben“. (*Le Monde*, 1974. január 12.) Így például Irán nem az olajvállalatokkal tárgyal a világ legnagyobb finomítójának felépítéséről (25 millió tonna nyersolajat dolgozna fel évente), hanem magával a bonni kormányral. Kanada ugyanakkor *kanadai területen felépítendő* olajfinomító ügyében tárgyal Iránnal és Szaúd-Arábiával. A *Der Spiegel*nek adott interjújában Irán sahja a következőket mondta: „En a kőolajamat (1985-ben) petrokémiai áruk alakjában fogom eladni. Aszpirint adok majd el önöknek — és fehérjéket. De nyersolajat (1985-ben) már nem fogok eladni önöknek.“ (1974. január 7.)

Az „olajfegyver“ nemcsak az Izrael által 1967-ben elfoglalt területek kiürítését vette célba, hanem arra akarja készíteni az olajat vásárló államokat, járuljanak hozzá az olajtulajdonos országok korszerű gazdaságának megteremtéséhez. A nemzetközi olajvállalatoknak azonban ez nem érdekük. Álláspontjuk egyszerű: „ők nem képviselnek államérdekeket, és csak részvényeseikkel szemben felelősek, bizonyos profitot kell elérniük. De senki sem bírta meg vagy hatalmazta fel őket, és semmiféle nemzeti vagy nemzetközi fórummal szemben nem vállaltak kötelezettséget, hogy a kőolajtermelést biztosítsák.“ (*Financial Times*, 1973. május 9.)

Abderahmanne Khene, az OPEC főtitkára ez év január 28-án, Bécsben megtartott előadásán leszögezte: a petróleum árának növelése, többek között, arra jó, hogy „meghosszabbítsa a kőolaj életét“... Jelenleg s néhány évtizedre előre láthatóan nincsen semmi sem „kész“, amivel helyettesíteni lehetne a szénhidrogéneket. A geológusok eleget törték már a fejüket, hogy a Közel-Kelet olajának titkát kikutassák.

Aszódy János



Kopacz Mária: A hallgatás kövei